УДК 39

Р.В. Шәйдуллин

ТАТАРСТАН ХАЛЫКЛАРЫ ТАРИХЫ ҺӘМ МӘДӘНИЯТЕ ТУРЫНДА УНИВЕРСАЛЬ ФӘННИ-МЕТОДИК КОМПЛЕКС

В статье рассматривается научно-практический и методологический контекст универсального научно-методического комплекса «История и культура народов Татарстана». Особое внимание уделяется цели и задачам научно-методического комплекса в плане углубления знаний учащейся молодежи по различным проблемам этнической истории и культуры народов Татарстана, а также вовлечения ее в образовательно-культурологический процесс сохранения многовекового историко-культурного наследия этнических сообществ республики.

Ключевые слова: Республика Татарстан, народы, учащаяся молодежь, учебно-методический комплекс, концептуальная задача издания, научно-практическая методология комплекса, этническая история и культура народов.

Татарстан Республикасының иң зур байлыгы – анда яшәүче халыклар, ул аларның күпләренең Ватаны. Халык иҗатының күптөрлелеге һәм этник үзенчәлеге, традицияләренең һәм йолаларының үзгәлеге Татарстанның мәдәниятен хасил итә. Республиканың этник манзарасы гасырлар дәвамында формалашты. Татарстанда яшәүче халыкның бүгенге милли составы Идел буе төбәге үсешенең тарихи һәм демографик шартлары аның геосәяси хәле белән аңлатыла. Татарстан Республикасы, татар халкының күпчелек өлеше тупланып яшәве белән генә түгел, төп этномәдәни һәм милләтне төзегән ресурсның туплануы белән дә башка төбәклəрдән аерылып тора.

Безнең көннәрдә күпмилләтле Татарстан халкының гомуми мәдәнияте һәм, аерым алганда, шәхеснең формалашу процессы шулкадәр актуаль – ул фәкать төрле дәрәҗәдәге мәгариф, шул исәптән югары уку йортлары системасы аша гына гамәлгә ашырылырга мөмкин. Халыкларның тарихы һәм мәдәнияте турындагы тулы һәм дөрес белемнәр, ксенофобияне һәм аерым этник стереотипларны җиңүгә ярдәм итеп кенә калмыйча, республика гражданнарының рухи дөньясын баета, аларда милләтара татулыкка һәм хезмәттәшлеккә позитив юнәлеш формалаштыра. Ж.Г. Нигъмәтов: «Үзлектән рухи үсешкә табигый мохитнең эстетик оешканлыгы, кешеләрнең үз-үзләрен тотышының социаль формалары, кешеләр мөнәсәбәтләренең матурлыгы, көнкүреш булышлык итә», – дип яза [Нигматов, с. 248]. Моннан тыш, теләсә кайсы халыкның этник үсеше үзенчәлекләрен тулы күләмдә аңлау өчен, аның килеп чыгышы тарихын, меңнәрчә еллар дәвамында формалашкан

этномәдәни асылының үзенчәлекләрен белү зарур. Татарстанның этник бергәлекләре арасында катгый мәдәни, бигрәк тә административ-территориаль чикләр уздыру кыен, чөнки тарихта даими рәвештә үзара мәдәни йогынты, төрле милләт кешеләренең күчеше һәм аларның кушылуы процессы бара.

XXI гасыр башында иҗтимагый-сәяси һәм мәдәни тормыштагы үзгәрешләр уку йортларының яңа укыту-мәгариф стандартларына күчүе белән бәйле рәвештә Татарстанда аның халыклары тарихы һәм мәдәнияте буенча системалаштырылган фәнни-методик комплекс булдыру зарурияте туды. Әлеге зарурият гамәлдәге фәнни-методик программаларның һәм әсбапларның шактый өлешенең универсаль һәм комплекслы характерда булмавы, шул ук вакытта аларның күбесенең искерүе һәм заманча уку процессы таләпләренә генә түгел, мәгълүмати җәмгыять таләпләренә дә җавап бирмәүләре белән аңлатыла. Бүген милли-төбәк аспектында Татарстан халыкларының үзенчәлекле тарихы һәм мәдәнияте аерым урын били, үсеп килүче буынны укыту-тәрбияләү барышында аның әһәмияте зур. Моның өчен укучы яшьләрнең барлык категорияләренә өйрәнелә торган тема буенча белемнәрне системалы рәвештә җиткерүгә, аларда шул юнәлештә алга таба эшләү максатыннан аналитик белем базасы булдыруга сәләтле яңа, универсаль комплекслар кирәк.

«Татарстан халыклары тарихы һәм мәдәнияте: универсаль фәнни-методик комплекс» – Татарстан халыкларының этник тарихын һәм үзенчәлекле мәдәниятен социомәдәни анализлауга һәм тасвирлауга багышланган универсаль басма. Аның материаллары фәнни-мәгариф һәм тәрбия җәһәтеннән зур әһәмияткә ия, чөнки аларда башка тарихи һәм фәнни-методик чыганакларда урын алмаган мәгълүматлар тупланган. Әлеге мәгълүматлар ярдәмендә Татарстан халыклары тарихы һәм мәдәниятенең күп кенә билгеле булмаган сәхифәләрен торгызырга мөмкин. Алар үсеп килүче буынны тулы сыйфатлы укыту һәм яшьләрдә Россия Федерациясенең өйрәнелә торган милли субъектындагы татар милләте һәм башка этносларның рухи мәдәнияте үсешендә катнашырга теләү хисләрен тәрбияләү өчен зарур.

Укучы яшьләрдә Татарстанның – Идел буендагы уникаль төбәкнең гасырлар дәвамында бер тормыш пространствосында үзара тату яшәп, бер-берсеннән матди һәм рухи мәдәниятләр элементларын үзләштергән, шул ук вакытта үзләренең милли үзенчәлекләрен саклаган төрки, фин-угор һәм славян халыкларының этник бәйрәмнәре зур кызыксыну уятырга мөмкин. Билгеле булганча, халык бәйрәмнәре күпмилләтле Татарстанда күптөрле традицион мәдәниятләргә тартуда аерым роль уйный; анда ел саен этник бәйрәмнәр уздырыла, аларда республикада яшәүче халыкларның милли традицияләре чагылыш таба. Болар – татарларның Сабан туе, русларның «Каравон»ы,

удмуртларның «Гырон-быдтон»ы, чувашларның «Уяв», мордваларның «Балтай», мариларның «Семык», керәшен татарларының «Питрау» бәйрәмнәре һ.б. Бәйрәмнәр – Идел буе халыкларының рухи традицияләрен саклау һәм үстерү мөмкинлекләре күрсәткече [Нургаянова, б. 370].

Мондый бәйрәмнәрне укыту-методик комплексында системалы карау-өйрәнү нәтиҗәсендә укучы яшьләрдә туган төбәкнең йолаларын һәм традицияләрен тирәнтен үзләштерү мөмкинлеге туа, бер үк вакытта төрле халыкларның милли мәдәниятләрен саклау, үстерү һәм мәдәни-белем бирү барышына җәлеп итүгә өмет уяна. Моннан тыш, Татарстан Республикасында уздырыла торган этник бәйрәмнәр анда яшәүче күпмилләтле халыкларда төрле халыкларның мәдәнияте белән якыннан танышырга, аларның традицияләрен, йолаларын күбрәк белергә мөмкинлек бирә. Татарстанда яшәүче этнослар өчен исә бу – киләчәк буыннарга үз мәдәни байлыкларын саклау һәм тапшыру мөмкинлеге дә.

Укыту-методик комплексының мөһим концептуаль асылы аның интегратив характерда булуыннан гыйбарәт. Ул Татарстанда яшәүче татар, мари, мордва, рус, удмурт, чуваш һәм башка халыкларның мәдәниятләре үзенчәлеген һәм аларның үзара этномәдәни бәйләнешен күрсәтә. Анда комплекслы фәнни-мәгълүмати, иллюстратив, тарихи чыганакларны өйрәнү, фәнни-методик һәм белем бирүнең гамәли базаларын булдыру буенча эш нәтиҗәләрен яктырта. Комплекс берничә бүлектән тора: кереш өлеш, эчтәлекле контент, тарихи чыганакларны өйрәнү исемлеге, фәнни-методик контент, контроль-тикшерү контенты, кушымта.

Һичшиксез, әлеге фәнни-методик комплекс белем бирүнең төрле өлкәләрендә эшләячәк белгечләрне тарихи-культурологик яктан әзерләүгә булышлык итәчәк. Ул шулай ук төрле мәгариф-агарту оешмалары хезмәткәрләренә укучы яшьләргә белем һәм тәрбия бирүдә әһәмиятле кулланма да булачак. Басмада урын алган материаллардан белем бирү һәм эшкә өйрәтүнең башка өлкәләре белгечләре дә файдалана ала. Анда әйдәп баручы гуманитар фәннәр галимнәре һәм гамәли хезмәткәрләр тарафыннан әзерләнгән тарихи-этнологик материаллар тупланган, алар укучы яшьләрнең Татарстанда яшәүче халыкларның тарихы һәм мәдәнияте турындагы белемнәрен киңәйтүгә һәм тирәнәйтүгә юнәлтелгән, милли үзаң, патриотлык, кешелеклелек, рухи-әхлакый идеал һәм мәдәният, халыкара толерантлык формалаштыруга да ярдәм итәчәк.

Мәкалә «Татар телендә фәнни-педагогик эшчәнлек алып барган галимнәр һәм укытучылар өчен Татарстан Республикасы гранты» ярдәмендә язылды (2017 ел).

Әдәбият

Нигматов З.Г. Гуманистические основы педагогики: учеб. пособие. М.: Высшая школа, 2004. 400 с.

Нургаянова Н.Х. Фольклорные фестивали и народные праздники как форма сохранения этномузыкальных традиций народов Поволжья // Искусство и художественное образование в контексте межкультурного взаимодействия: материалы IV Международной научно-практической конференции, посвященной 55-летию музыкально-педагогического образования в г. Казани (Казань, 15 октября 2015 г.). Казань: Отечество, 2015. С. 370–375.

Шәйдуллин Рафаил Вәли улы,
тарих фәннәре докторы, профессор,
ТР ФА Татар энциклопедиясе һәм төбәкне өйрәнү институтының
энциклопедистика үзәге җитәкчесе